

¹⁶ Зінченко І. О. Співучасть у злочині за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект / І. О. Зінченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 3 (14). – С. 207.

¹⁷ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 184.

Резюме

Цибулін Т. Г. Способи фізичного та інтелектуального пособництва у кримінальному праві України.

У статті досліджуються критерії розмежування способів пособництва, які дають змогу віднести той чи інший вид сприяння вчиненню злочину до фізичного або інтелектуального. Доведено тезу про недосконалість формулювання у законі про кримінальну відповідальність вичерпного переліку способів сприяння вчиненню злочину, а також досліджено основні підстави для відмежування пособництва від інших суміжних діянь.

Ключові слова: пособник, фізичне пособництво, інтелектуальне пособництво, причетність, співучасть.

Резюме

Цибулин Т. Г. Способы физического и интеллектуального пособничества в уголовном праве Украины.

В статье исследуются критерии разграничения способов пособничества, позволяющие отнести тот или иной вид содействия совершению преступления к физическому или интеллектуальному. Доказан тезис о несовершенстве формулировки в законе об уголовной ответственности исчерпывающего перечня способов содействия совершению преступления, а также исследованы основные основания для отграничения пособничества от других смежных деяний.

Ключевые слова: пособник, физическое пособничество, интеллектуальное пособничество, причастность, соучастие.

Summary

Tsybulin T. Methods of physical and intellectual complicity in criminal law of Ukraine.

The article examines the criteria for distinguishing the ways of collaboration that enable to carry some form of facilitating the commission of the offense to the physical or intellectual. Proved the thesis of the imperfection of the wording in the law on criminal liability of an exhaustive list of ways to facilitate the commission of the crime, as well as it is studied the main reasons for delimitation complicity of other related acts.

Key words: accomplice, aiding physical, intellectual complicity, involvement, complicity.

Отримано 15.10.2014

УДК 343.431 (477)

А. К. ЩЕРБАКОВА

*Альона Костянтинівна Щербакова, аспірантка
Харківського національного університету внут-
рішніх справ*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ БАНДИТИЗМУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

На базі таких наук, як кримінологія, соціологія, кримінальне право, які тісно взаємопов'язані між собою, формуються нові сфери людських знань про злочинність, її причини та закономірності. Як слушно з цього приводу зазначає професор Н.Ф. Кузнецова, цими науками давно встановлено, що рівень, спосіб, якісні показники життя кожного окремого члена суспільства й, таким чином, всього суспільства взагалі справляють значний вплив на загальний рівень злочинності в цьому суспільстві, особливо на ті види злочинності, які мають корисливу мету¹. Засновник теорії соціальної складової в кримінології Адольф Жак Кетле писав, що суспільство містить в собі зародки усіх злочинів, що мають вчинитися, тому що воно має в собі умови, що сприяють їхньому розвитку².

В цьому плані покажемо прикладом може бути саме бандитизм, що має глибокі історичні корені, він являє собою не просто соціальний феномен, втілений в статті кримінального кодексу, а цілу філософію, наступний рівень кримінальної субкультури – певного роду трансформацію традиційного крадійництва в беззаконня, що пов'язане з процвітаням культури агресії та відсутністю будь яких обмежень.

Бандитизм тісно пов'язаний з революційними перетвореннями суспільних відносин, коли суспільство, з його протиріччями, вадами, недосконалістю, користолюбством, насильством та багатьма іншими недоліками, стає слабко контрольованим державою. Це сприймається деякими прошарками суспільства як уседозволеність. Для успішної протидії цьому негативному явищу слід виявляти його детермінанти, які лежать в основі появи, існування, зміни, зникнення розглядуваного соціального феномену.

Дослідження різних соціальних явищ, з точки зору їх історичного розвитку, завжди було предметом зацікавленості як кримінологів, так і вчених інших галузей знань. І це не випадково. Адже встановлення діалектичного зв'язку минулого з дійсністю певного негативного явища дає можливість в майбутньому не

повторювати помилок, більш успішно протидіяти, в даному випадку, бандитизму, як соціально зумовленому злочинному явищу. Такі вчені, як О. М. Бандурка, В. В. Бедриківський, В. В. Голіна, В. І. Лебеденко, О. М. Литвинов, Д. Й. Никифорчук та ін. вивчали історичні аспекти розвитку даного соціального феномену. Але ці дослідження носили здебільшого фрагментарний характер без урахування видозмін бандитизму на різних етапах розвитку суспільства, взаємообумовленості та взаємозалежності цих процесів. Саме ці обставини і визначають актуальність звернення наукової уваги на означену вище проблематику.

Вперше термін бандитизм зустрічається у правовому акті давньоруської держави – «Руській правді» – офіційному збірнику, що носив загальнодержавний характер³.

У розвитку українського кримінального законодавства XV ст. стало подією видання Судебника Казимира 1468 року, де спостерігається становлення поняття бандитизму, який з урахуванням розвитку законодавства про кримінальну відповідальність України того часу віднесено до злочинних посягань на особу та її майно⁴.

Подальший розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність проходив в умовах перебування українських земель під владою Литви та Речі Посполитої. Основним нормативним актом, яким регулювались правовідносини у суспільстві того часу, аж до поширення у першій половині XIX ст. законодавства Російської імперії, був Литовський Статут, який мав три редакції 1529, 1566 та 1588 років⁵.

Порівняно з Руською Правдою та Судебником Казимира поняття бандитизму, у правовому розумінні того часу, набуло чіткішого забарвлення і ознак, які характеризують це діяння. У Литовському Статуті поняття бандитизму правотворець визначав через термін, під яким необхідно розуміти збройний напад, пов'язаний із насильством.

В історії російського кримінального законодавства про розбійні напади, вчинювані озброєними групами з метою заволодіння чужим майном, згадуються в «Соборном уложенні» 1649 року у XXI главі «О розбойных и татиных делах». Вказаним злочинам законодавцем приділена велика увага. У статтях 16–18 містяться норми, що передбачають відповідальність за розбій, із змісту яких випливає, що винні підлягали жорсткому покаранню. Про це говорить у своїй монографії «Объ уставной книгъ Разбойнаго приказа» і російський вчений М. П. Шалфеев, який писав: «Разбойники стали составлять шайки, неръдко весьма значительныя, которыя имѣли опредѣленную организацию. Розбойні шайки: «ѣздят по улицам воры всяких чинов люди и боярскіе холопы въ санѣх и пѣши ходятъ многолюдствомъ, съ ружьем и бердыши, и с рогатины, и съ топорами и съ большими ножами, и воруютъ, людей бьютъ и грабятъ, и до смерти побиваютъ и всякое воровство отъ тѣхъ воров чинится»⁶.

Отже, і в ті часи у законодавстві особлива суспільна небезпека вбачалась в організованості шайки і в її стійкості. Крім цього, уже окремо виділялись організатори згаданих злочинних об'єднань від рядових членів. З метою протидії розбоям в «Соборном уложенні» були закріплені норми, які встановлювали кримінальну відповідальність осіб, що скуповували майно, здобуте в результаті саме розбійного нападу («розбойные рухляди»), та утримували місця збору розбійників («розбойный приход»), а також «подводчиков» і «поноровщиков».

У 1845 році на території України починає поширювати свою дію «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных» (далі «Уложення»), яке стало основним законодавчим актом в галузі кримінального права. За основу були взяті положення «Соборного уложения». В Особливій частині «Уложення» 1845 року вперше згадується про шайку, як вид співучасті – обставину, що посилює відповідальність. Проте законодавець не розкриває зміст цього поняття. Зробити це намагались вчені того часу. О. Ф. Кістяківський зазначив: «Шайкою, или бандою, называется соединение многих лиц, согласившихся составить ее съ цѣлію совершенія не столько одного опредѣленнаго преступленія, сколько цѣлаго ряда однородных или разнородных преступленій напередъ неопредѣленныхъ въ ихъ конкретномъ видѣ»⁷. У зазначеній праці він також стверджував: «...соучастіе въ формѣ шайки есть одинъ изъ самыхъ обыкновенныхъ и часто встречающихся способовъ совершенія преступленій общаго характера, какъ то: разбоевъ, воровства, мошенничества...». Російський вчений Н. С. Таганцев відмічає, що шайка, яка організувалась для «...разбоевъ, зажигательства, дѣланія фальшивой монеты... признается болѣе виновнымъ и болѣе наказуемымъ соучастіем...»⁸.

Як бачимо, організація шайки з метою вчинення розбійних нападів вважалась більш суспільно небезпечним діянням, ніж створення аналогічного «сообщества» для крадіжок та підробки грошових знаків.

Виходячи з розглянутих норм «Уложення» 1845 року, в якому була передбачена відповідальність за вчинення шайками розбійних нападів, можна побачити, що шайкою визнавалась стійка озброєна (при наявності хоча б у одного із її членів зброї) група осіб, які організувались для здійснення спеціальної мети – вчинення нападів на «будь-кого», тобто на фізичних осіб та підприємства, установи, організації. Вказані ознаки шайки притаманні і сучасному розумінню поняття «бандитизм», передбаченого ст. 257 чинного Кримінального кодексу України.

Останнім фундаментальним законодавчим актом Російської імперії в галузі кримінального права стало «Уголовное уложение» 1903 року, в якому передбачалась диференціація кримінальної відповідальності як за членство в шайці, так і за вчинювані нею злочини.

Поняття бандитизму, як кримінально караного діяння, що утворює окремих склад злочину, вперше зустрічається у законодавстві радянського періоду. Він розглядався законодавцем як контрреволюційний злочин, що посягає на основи державного управління у сфері суспільної безпеки і правопорядку.

У результаті законотворчої діяльності РНК УРСР також було прийнято низку нормативних актів, покликаних вести боротьбу із проявами бандитизму. Зокрема, це Постанова «Про заходи по боротьбі з бандитизмом»⁹.

Подальший розвиток кримінально-правового регулювання боротьби з бандитизмом в Україні був пов'язаний із першим КК УРСР, затвердженим ВУЦВК 23 серпня 1922 року. Відповідальність за бандитизм у цьому кодексі передбачалась статтею 76 і була віднесена до державних злочинів у розділі злочинів проти порядку управління.

Другий кодекс Української РСР, прийнятий у 1927 році, закріпив відповідальність за бандитизм у ст. 56 і так визначав бандитизм: «...организация вооруженных банд и участие в них и в организуемых ими нападениях на советские и частные учреждения или отдельных граждан, остановка поездов и разрушение железнодорожных путей и иных средств сообщения связи влечет за собою – лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет с конфискацией всего или части имущества, с повышением при особо отягчающих обстоятельствах вплоть до высшей меры социальной защиты – расстрела, с конфискацией имущества»¹⁰.

Пізніше, у 1928 році, до переліку злочинів, боротьба з якими була в компетенції державного політичного управління, був внесений також і бандитизм¹¹.

Це свідчить про велику суспільну небезпеку цього явища для становлення державного ладу в Україні того часу.

25 грудня 1958 року був прийнятий Закон «Про кримінальну відповідальність за державні злочини». У статті 14 закону було дане визначення бандитизму. Бандитизм розумівся як «организация вооруженных банд с целью нападения на государственные, общественные учреждения или предприятия либо на отдельных лиц, а равно участие в таких бандах и совершаемых ими нападениях»¹². У цій же редакції дана норма була внесена у ст. 69 Кримінального кодексу УРСР 1960 року і відносилася до інших злочинів проти держави. Нове визначення бандитизму стало ще більш чітко вираженим. У ньому відмежовувались злочинні діяння цього виду від інших форм організованої злочинної діяльності.

Слід зазначити, що протягом багатьох років вважалося, що в країні бандитизму немає. Навіть, якщо і виявлялися озброєні групи, які виникли ще до вчинення нападів на громадян або організації, підприємства, установи, то кримінальні справи порушувалися не за нормою КК України, що передбачала відповідальність за бандитизм, а за іншими складами злочину. Якщо не існувало бандитизму, як злочину, то, очевидно, не було його і як соціального феномену. Дані судової статистики свідчать про те, що правоохоронні органи не досить ефективно застосовували норму ст. 69 КК України (1960 р.). Стаття 69 проіснувала без змін аж до прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу України, який був введений у дію з 1 вересня 2001 року. Склад злочину «бандитизм» (ст. 257 КК) віднесено законодавцем до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки». Небагато статей Кримінального кодексу України 1960 року, які без якихось текстуальних змін ввійшли до нового Кримінального кодексу України 2001 року, але в той же час набули нових якісних змін (із розділу I Особливої частини Кримінального кодексу 1960 року «Злочини проти держави» стаття про бандитизм перемістилась в розділ IX Кримінального кодексу 2001 року «Злочини проти громадської безпеки»)¹³.

З розпадом колишнього СРСР та змінами, що почали відбуватись в економіці України – появою нових форм власності – із диспозиції статті були виключені вказівки на державні чи громадські підприємства та організації.

Безробіття, відсутність засобів до існування, занепад моралі, майже відверта пропаганда жорстокості та насильства, кулачне право, глум над особистістю, її чесністю та гідністю, зухвале і безкарне збагачення тощо – це реалії сьогодення. Бандитизм – соціальне явище, оскільки він є проявом соціальної аномії нашої суспільства.

В країні склався небезпечний соціально-психологічний феномен, коли у свідомості частини суспільства деякі протиправні діяння перестали сприйматися як злочинні, а вважаються різновидом бізнесу, хоча і небезпечного, проте досить прибуткового.

Таким чином, можна зробити висновок, що бандитизм в усі історичні періоди визнавався як одне з найнебезпечніших злочинних діянь і значне його поширення притаманне суспільству під час нестабільності в його соціально-економічному й політичному розвитку.

¹ Кузнецова Н. Ф. Социологические проблемы уголовного права // Проблемы социологии права: Сборник научных статей / Под ред. В. Н. Кудрявцева, А. Б. Чяпаса. – Вильнюс: Пяргале, 1970. – 244 с. – С. 120–121.

² Яковлев А. М. Преступность и социальная психология (социально-психологические закономерности противоправного поведения). – М.: Юридическая литература, 1971. – С. 145.

³ Правда Русская: в 3-х т. / Под ред. Б. Д. Грекова. – М.–Л., 1940. – Т. 1: Тексты. – С. 89.

⁴ Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI в.в. – Л., 1936. – С. 101–102.

⁵ Статутъ Великого Князьства Литовскаго 1529 года // Временникъ Императорскаго Московскаго общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. 1854. – Кн. 18. – С. 1–106; Статутъ Великого Князьства Литовскаго 1566 года // Временникъ Императорскаго Московскаго общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. 1855. – Кн. 23. – С. 1–222; Статутъ Великого Князьства Литовскаго 1588 года // Временникъ Императорскаго Московскаго общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. 1854. – Кн. 19. – С. 1–382.

⁶ Шалфеев Н. П. Об уставной книгъ разбойнаго приказа. – СПб., 1868. – С. 18.

⁷ Элементарный учебникъ общего уголовного права с подробнымъ изложениемъ началъ русскаго уголовного законодательства: Часть общая / Кистяковский А. Ф., орд. проф. Ун-та св. Владимира, д-р уголов. права. – 3-е изд., печ. безъ переменъ со 2-го. – К.: Ф. А. Иогансон, 1891. – С. 547.

⁸ Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции. Часть общая. Т 1. – изд. второе, пересмотр. и доп. – С.-Петербург, 1902. – С. 589.

⁹ О мероприятиях по борьбе с бандитизмом: постановление СНК УССР от 29.01.1921 г. // СУ УССР. – 1921. – № 2. – Ст. 41.

¹⁰ Уголовный кодекс УССР: текст с постановочными разъяснениями из циркуляров Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного суда УССР [по сост. на 1 июля 1927 г.] / Сост. : И. И. Курицкий, Л. А. Гиммельфарб, Н. И. Шихмантер. – Х., 1927. – 322 с.

¹¹ Об уточнении функций органов Государственного Политического Управления УССР и прокурорского надзора по делам, находящимся в производстве органов Государственного Политического Управления УССР: постановление ВУЦИК и СНК УССР от 10.10.1928 г. // СУ УССР. – 1928. – № 28. – Ст. 245.

¹² Об уголовной ответственности за государственные преступления: закон от 25.12.1958 // Сборник Законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 –1975 гг. – М., 1975. – Т. 3. – С. 355.

¹³ Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25–26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голова ред.) і ін. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 213.

Резюме

Щербакова А. К. Щодо визначення поняття бандитизму: історичний аспект.

Розглянуто ряд питань стосовно нормативно – правового визначення поняття бандитизму на різних історичних етапах. Акцентовано увагу на підвищенні рівня суспільної небезпечності розглядуваного явища в залежності від змін в суспільному житті.

Ключові слова: історичні корені, бандитизм, соціальний феномен, правові акти давньоруської держави, розбійні шайки, співучасть.

Резюме

Щербакова А. К. Об определении понятия бандитизма: исторический аспект.

Рассмотрен ряд вопросов относительно нормативно – правового определения понятия бандитизма на разных исторических этапах. Акцентируется внимание на повышении уровня общественной опасности рассматриваемого явления в зависимости от изменений в общественной жизни.

Ключевые слова: исторические корни, бандитизм, социальный феномен, правовые акты древнерусского государства, разбойные шайки, соучастие.

Summary

Sherbakova A. On the definition banditry: a historical perspective.

It is considered a number of questions regarding the normative – legal definition of banditry at different historical stages. The attention is focused on raising the level of public danger of the phenomenon depending on changes in public life.

Key words: historical roots, banditry, social phenomenon, legal acts of the ancient Russian state, robbery gang, complicity.

УДК 347.795.3:341.225.5]:341.981

О. О. ХАРЧУК

*Олександр Олександрович Харчук, кандидат
юридичних наук, доцент Київського університету
права НАН України.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДСУДНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕННЯХ

Україна має зовнішньоекономічні зв'язки із десятками країн світу. Ці зв'язки передбачають експортно-імпортні перевезення вантажів, більшість з яких забезпечується морським транспортом. Транспортні морські відносини міжнародного характеру регулюються міжнародним приватним морським правом – однією із складових загальної системи міжнародного приватного права. Саме тому міжнародне морське право, з одного боку, має всі ті риси, що притаманні міжнародному приватному праву загалом, а з іншого – характеризується своїми, застосовуваними і прийнятними тільки тут, правилами, нормами і особливостями.

Проблема підсудності спорів у зв'язку з морським перевезенням вантажів має важливе значення в міжнародному морському приватному праві. Спори про підсудність – це особлива категорія спорів, які виникають у зв'язку з морським перевезенням вантажів і зачіпають комплекс правових питань, одним з яких є саме питання підсудності. Остання характеризується сукупністю тих справ, які належить реалізувати в конкретному суді.

Питання міжнародних морських перевезень аналізуються в роботах Г. Г. Іванова, С. О. Кузнецова, Л. І. Пашковської, А. Л. Маковського, О. М. Шемякіна та ін.

Мета статті полягає у дослідженні правового регулювання питання підсудності і критеріїв її визначення шляхом порівняння правових положень міжнародних конвенцій, що регулюють питання міждержавних морських перевезень.

У справах, що порушуються у зв'язку з перевезенням вантажів, береться до уваги те, чи це перевезення здійснювалося в межах однієї держави, чи в межах двох і більше держав. Нас цікавить підсудність міжнародна, тобто коли при перевезенні вантажів у договорі беруть участь особи різної національної приналежності. Саме спори між сторонами перевезень стають предметом розв'язання судовими органами різних держав. Тобто, поряд із конфліктом про встановлення родової і територіальної підсудності виникає конфлікт ще й про міжнародну підсудність, отже, про компетентність розгляду конкретного спору судом певної держави.

Міжнародна підсудність спорів встановлюється відповідно до норм національного законодавства країни суду. Ось тут часто і виникає складність, оскільки одна зі сторін, звертаючись із позовом до суду держави іншої сторони, може зустрітися з невідомими їй нормами процесуального права, які нерідко можуть навіть суперечити її інтересам. Тому на практиці позиція у виборі підсудності у більшості випадків визначається тим, який результат позивач хоче одержати від розгляду справи. Той результат, який може задовольнити позивача, досягається не лише шляхом звернення до суду своєї країни. Так, часом краще, щоб спір розглядав іноземний суд, особливо якщо ту чи іншу сторону влаштовує практика розв'язання ним подібних справ. Тут враховується право, яке застосовує суд, а також можливість більш сприятливого для позивача застосування положень окремих міжнародних угод.

При визначенні підсудності спору позивач має також враховувати такий фактор, як визнання і виконання судового рішення. Наприклад, якщо попередньо відомо, що судові рішення, прийняте судом певної країни, не буде з якихось причин визнане судом країни, на території якої його належить виконувати, то це може змусити позивача утриматися від подання позову до такого суду відповідної країни.

У випадках коли національне законодавство не має спеціальних норм, які б регулювали міжнародну підсудність, то ця підсудність встановлюється за правилами визначення територіальної підсудності¹.

Загальний принцип визначення підсудності спорів у більшості країн знайшов відображення у формулі «actor forum rei sequitur», згідно з якою позивач звертається до суду за місцем знаходження відповідача.

Природно, що відповідачем у спорах, що виникають у зв'язку з договором морського перевезення вантажів, може бути лише його учасник. Проте існують випадки, коли до суду може бути залучена як відповідач інша особа, а в окремих випадках навіть – саме судно. Усе це значною мірою розширює перелік судових